

ferència per a la comprensió del romanç d'Arnaldos.

Abel Beltran i Boixadera

Notes

1. En una nota de peu de pàgina l'autor determina l'abast del terme «correlat objectiu»: «Tal com ho entengué T. S. Eliot, l'artista, quan vol expressar una determinada emoció, cerca un «correlat objectiu», és a dir, objectes, situacions, paraules que evoquen directament aquella particular emoció original. Entendre un poema és, doncs, desxifrar les fórmules utilitzades pel poeta per a transmetre un missatge determinat; redescobrir la seva emoció mitjançant una espècie de traducció inversa.»

2. Joan Amades, *Fundació del monestir de Sant Martí del Canigó*, «Les cent millors llegendes populars», ed. Selecta, Barcelona, 1953, 63-63.

3. El termini del servei amorós sol coincidir amb el servei oneros: set anys.

4. Hauf fa referència aquí al poema de Verdager «La nit de Sant Joan» per exemplificar la dicotomia conceptual d'amor i misteri que representa el dia de Sant Joan.

5. Aquests esperits poden prendre la forma més adient a llurs propòsits: Flor-deneu es transformà en pastora per millor reduir Gentil a la condició d'esclau d'amor i, la fada del romanç d'Arnaldos va prendre la forma de mariner.

6. Hauf entronca aquesta letargia, aquest estat de somnolència dolça que provoca als qui la tradició i el folklore popular —concretament amb el conte titulat *La hija del diablo*, areplegat per Aurelio M. Espinosa—, tradició que documenta amb *A Midsummer Night's Dream*, de Shakespeare.

7. Hauf justifica que el somni de Gentil dura només tres dies —i no set anys, com el d'Arnaldos— pel fet que en *Canigó*, la seqüència lineal de la narració èpica, interrompuda pel llarg passatge de la seducció, exigeix un lapse més breu.

8. Hauf explica els diferents desenllaços que presenten *El Romance del Infante Arnaldos* i *Canigó* fent referència a les diferents finalitats que persegueixen. Si en el primer desenllaç es produeix quan el protagonista, un cop desvetllat del somni que el mantenia presoner, és un capaç d'autoidentificar-se i de retornar a la seva pàtria; en el segon, la idea del triomf del cristianisme sobre la mitologia i la imaginació paganes —eix del poema— fa necessari que Guifré —l'oncle que d'antuvi podia esdevenir l'alliberador de Gentil— mati el seu nebot i que com a fruit expiatori del seu penediment en sortís el monestir de Cuixà.

A propòsit de dos llibres. 1878-1888: una dècada cabdal en la història de l'Església catalana.

Josep Junyent i Rafart, *Jaume Collell i Bancells: Les campanyes patriòtico-religioses (1878-1888)*. Patronat d'Estudis Ausonencs. Vic, 1990.

Joan Bonet-Casimir Martí, *L'integrisme a Catalunya. Les Grans Polèmiques (1881-1888)*. Editorial Vicens-Vives. Fundació Caixa de Barcelona. Barcelona, 1990. [III Premi Internacional Jaume Vicens Vives de Ciències Socials].

Algunes notes prèvies

Vicens Vives sintetitzà amb quatre pinzellades l'estat de l'Església espanyola en els dos primers terços del XIX: «Mai els clergues no foren

tan poca cosa a Espanya com des de 1840 a 1860; mai la cultura eclesiàstica no estigué a un nivell tan baix com des de 1850 a 1870; mai la irradiació social de l'Església no fou tan limitada com des de 1840 a 1880».¹ Com succeeix en totes les síntesis massa llampants, es tracta, segurament, d'afirmacions un punt exagerades. De tota manera, fan de contrabalança eficaç a la puntualització que segueix, del mateix historiador, i que parla d'un procés de recatolització a partir del darrer terç del segle. Una recatolització arrecerada en els avantatges concedits per la Constitució de 1876 i empesa per la dinàmica d'un Església que necessitava trobar el lloc que li pertocava en la nova configuració del món modern.

Aquesta recatolització de la societat es pot analitzar des d'angles diferents i, d'entrada, cal contemplar la necessitat que sentí l'Església de disposar d'eines actuals i operatives per a enfortir la formació del clergat. Alhora, s'havien de denunciar els errors del liberalisme, fer-ho des d'una òptica religiosa i coherent i, de passada, argumentar i enfortir els fonaments metafísics i històrics del catolicisme. Aquest fou el paper que jugà l'apologètica i la propaganda religiosa de la segona meitat del segle XIX: defensa de la fe i dels principis religiosos del catolicisme assetjats pels atacs del racionalisme del XVIII i per les revolucions de la primera meitat del XIX.

És important d'emfasitzar que els moviments apologètics i de propaganda catòlica no foren un fenomen estrictament català o d'àmbit només

espanyol. Esdevingueren un moviment de tota l'Església Catòlica que renovà així els criteris de pietat, revitalitzà la vida religiosa a partir de la segona meitat del segle i, sobretot, envigorí el poder del papat. Paradoxalment, el mateix segle que retallava el poder temporal dels papes i reduïa, fins a un límit simbòlic, la geografia dels Estats Pontificis, fou el mateix que contemplà un notori enfortiment de l'autoritat espiritual de Roma.²

A Catalunya, l'apologètica i la propaganda catòlica comptà amb l'esforç matiner de dos importants capdavaners, Jaume Balmes i Antoni M. Claret. Foren els primers, per exemple, que intuïren el paper fonamental del llibre i de la premsa com a eines de defensa i de difusió religiosa.³ La volada intel·lectual de l'obra de Balmes i el dinamisme del Pare Claret (fundador de la «Libreria Religiosa» que forní tota la geografia peninsular i americana de llibres de pietat), s'han de considerar les beceroles d'una escola apologètica nascuda a Catalunya i que comptà amb continuadors competents com Jaume Collell, Sardà i Salvany, Torras i Bages o Jacint Verdaguer. I fou també a Catalunya on l'acció apologètica en la forma del periodisme tingué un relleu més notori. S'hi refereix Jaume Collell dient que «és sens dupte una gloria de la moderna Catalunya l'haver estat la primera regió d'Espanya que ha dat impuls a la Propaganda religiosa per medi de la premsa y que amb més brio y constancia ha sostingut aquest element poderós per contrarrestar la propaganda del mal y difundir lo be

de la instrucció religiosa en totes les classes».⁴

Els eixos d'aquesta propagandística foren les publicacions «Revista Popular» (1871-1928) i «La Veu del Montserrat» (1878-1901).⁵ Dues publicacions diferents, tot i una mateixa essencialitat catòlica i propagandística. «Revista Popular», redactada en castellà, esdevingué el portaveu de l'integrisme religiós més combatiu i recalitrant, si més no fins a les acaballes del segle. Fèlix Sardà i Salvany, director i capdavanter de la publicació es convertí en el més espectacular dels propagandistes del XIX, autor de milers d'articles i d'un feix de llibres i opuscles, entre els quals destaca *El liberalismo es pecado* (1884), pedra d'escàndol i de controvèrsia religiosa fins a les acaballes del segle.

«La Veu del Montserrat», fundada i dirigida per Jaume Collell, s'afilerà en una altra línia, en una direcció de catalanisme essencial i providencialista, i es convertí en el nucli de l'anomenat «filó de Vic», un dinàmic moviment d'escriptors, normalment eclesiàstics i formats a redós del seminari: Jaume Collell, Jacint Verdaguer, Martí Genís i Aguilar, Narcís Verdaguer i Callís, Josep Torras i Bages, Josep Gudiol i Cunill, Josep Masferrer i Arquimbau... i altres.⁶ La publicació vigatana es vinculà amb el sector més conservador de la Renaixença (ben mirat diria que el dirigí) i marcà una distància diferenciadora respecte de l'integrisme recalitrant i també del sector eclesial que semblava més decantat cap al liberalisme.

Jaume Collell i Bancells: Les campanyes patriòtico-religioses (1878-1888)

Una reinvidació de Jaume Collell

El llibre de Josep Junyent i Rafart planteja, d'entrada, la reinvidicació de Jaume Collell amb l'objectiu de situar-lo com a pal de paller i peça cabdal dins de l'engranatge polític i literari que fou el vigatanisme. Un moviment esdevingut, com ja s'ha dit, un dels motors de més empenya de «La Renaixença». L'autor considera que la figura de Collell ha quedat massa temps amagada en un discret segon terme i que la indiscutible glòria literària de Verdaguer, a més de tapar-lo, ha contribuït a desdibuixar-lo. Em sembla un objectiu lloable, un esforç necessari i que és important destriar aspectes que, fins ara, han anat un punt embolicats. Collell i Verdaguer no s'han de comparar mai des de l'òptica estricta de la literatura, entre altres raons perquè el de Folgueroles tenia la urpada del geni poètic i el do de la llengua, mentre que la musa del vigatà era discreta i més aviat cançonera. Ara bé, des d'una perspectiva ideològica la cosa canvia radicalment: darrera l'enorme empenya del setmanari «La Veu del Montserrat» hi ha el vigor, la imaginació i el treball de Collell. I és també l'esperit de Collell qui, sovint, batega a l'ombra d'un grapat important de poemes verdaguerians. Una consideració que és vàlida pels encàrrecs menors (composicions puntuals que li demanava per a publicar a «La Veu del Montserrat»), per als poemes que li suggereix davant d'una efemèride

concreta i també quant a l'engrescament de les peces verdaguerianes de més volada per enriquir les campanyes patriòtiques i religioses que projectava. Vist de la perspectiva que dóna el temps i la distància, sembla clar que els dos amics jugaren correctament i complementària les cartes que tenien a la mà: Collell esdevingué un dels ideòlegs i «l'agitador príncep» (segons denominació de Torras i Bages) del catalanisme conservador, catòlic i providencialista. Per la seva banda, Verdaguer fou, per una pila d'anys, el poeta de la mateixa causa. Josep Junyent té l'encert de sintetitzar la jugada dient que el tàndem funcionà perquè «Collell no era poeta i Verdaguer no era ideòleg» (p. 21).

El problema és que fins ara s'ha emfasitzat, només, sobre un dels biciclistes del tàndem. Per això la glòria del poeta encara enlluerna, mentre que la feina de l'ideòleg i de l'agitador ha quedat en un angle d'ombra, mig apagat darrera el domàs i les bambalines. És en l'eix d'aquestes consideracions que trobo d'un gran interès el plantejament inicial de l'estudi: apostar per la recuperació d'aquest personatge cabdal que fou Jaume Collell, mirant de bandejar, ja d'entrada, el retrat maniqueïsta que sovint l'ha presentat com a paradigma de l'amic infidel i comparsa personificador de l'enveja literària.

Les campanyes patriòtico-religioses

L'altre eix del volum de Josep Junyent és l'esforç per restaurar un dels llibres que el canonge volia escriure,

que tenia previst de titular *Les nostres campanyes* i que només va deixar encetat i a mig fer. Per comprendre aquesta motivació cal cabdellar el fil biogràfic de Jaume Collell i recalcar que fou un enorme home d'acció fins que «una malaltia nerviosa que amenaçava amb una mitja paràlisi, se li manifestà a Madrid, l'abril de 1889» (p. 8). Aquesta malaltia li provocà un descans forçat alguns anys i un notori alentiment d'activitats fins a començaments de segle. Després, a partir de 1901, començà a ordenar el gavadal dels seus papers i a donar corda mesurada als mecanismes de la memòria. Així sortiren llibres memorialístics del tipus *Memòries d'un noi de Vic*, (1908) i *Del meu fadrinatge* (1920), els reculls epistolars amb Torres i Bages (*Dulcis Amicitia*, 1926) i Verdaguer (*Carteig Històric*, 1929) i, pòstumament, les *Efemèrides dels meus 50 anys de sacerdocí* (1938). El 1931, un any abans de morir —«ja massa vell i a voltes redactant de memòria» (p. 9)— publicà a la «Gazeta de Vic» una sèrie de divuit articles sota el títol *Les nostres Campanyes: Montserratines*. De manera explícita, el fet s'ha d'interpretar en el sentit que el canonge, tot i la càrrega dels vuitant-cinc anys, no acabava de renunciar a un dels llibres planejats, *Les nostres campanyes*.

Per aquí s'enfila el segon objectiu del treball de Josep Junyent: refer, en la mesura que és possible, «allò que el llibre «*Les nostres Campanyes*» hauria estat, amb els valuosíssims materials que hauria ofert als estudiosos sobre la gènesi i procés cap a l'hegemonia d'allò que hem convin-

gut a dir-ne el Catalanisme Conservador» (p. 10). I és en aquest marc on s'escasta el paquet erudit més important del volum. Un estudi que segueix, amb detall i documentació, les dues campanyes patriòtico-religioses fonamentals: Montserrat i Ripoll, el cor i el bressol de Catalunya, respectivament. La primera nasqué de braçet amb el mateix setmanari «La Veu del Montserrat», el 1878, i culminà, els anys 1880 i 1881, amb les festes del Mil·lenari i el Patronatge de Montserrat. L'altra, fou la llarga campanya pro restauració de Ripoll que trobà la seva llampada d'apoteosi els dies 20 i 21 de març de 1886, en les festes que inauguraven les obres de la restauració.⁷ Des d'una perspectiva literària, la primera campanya generà tota l'obra montserratina de Verdaguer i, l'empresa de Ripoll, aportà *Canigó*, l'obra segurament més assaonada i madura de Verdaguer: traducció poètica d'una ideologia d'exaltació religiosa i patriòtica que basava la seva argumentació en un fet tan senzill i eficaç com el dret a una terra i a uns trets diferencials per designis de la providència divina. Si fa no fa, el mateix argument de Torras i Bages en el conjunt d'articles *L'Església i el Regionalisme* («La Veu del Montserrat», maig-agost de 1887), embrió de l'obra que més tard fou *La Tradició Catalana* (1892).

Després d'aquests dos eixos fonamentals, l'estudi es tanca amb la insinuació d'una campanya gòtica frustrada, el 1877, i unes breus apuntes a 1888, any de la publicació del volum *Pàtria*, de Jacint Verdaguer, i de la celebració de l'Exposició

Internacional de Barcelona. Com a síntesi, diria que és un volum on gairebé tot s'aprofita i que els elements potser més sobers són aquestes apuntes finals només insinuades. També m'ha semblat que el to, a vegades, és un punt crispat. Sobretot quan puntualitza, remarca o debat les aportacions sobre aspectes coincidents fetes anteriorment per altres estudiosos.

L'integrisme a Catalunya. Les grans polèmiques (1881-1888)

Si l'estudi de Josep Junyent es centrava en les campanyes patriòtico-religioses animades des de «La Veu del Montserrat» entre els anys 1878-1888, el gruixut volum de Joan Benet i de Casimir Martí, *L'integrisme a Catalunya*, estudia el mateix període, però des d'un angle i una perspectiva diferents: remarcant les diferències existents entre els diferents sectors eclesials catalans, seguint al detall els moviments i les estratègies del grup integrista i analitzant les polèmiques que somogueren l'Església Catalana entre 1881 i 1888.

Per presentar amb una mica d'ordre l'ataconat estudi de Joan Bonet i de Casimir Martí em cal tornar a una breu consideració de les notes inicials, segons les quals, l'Església, a tota l'Europa Catòlica, havia de trobar un nou punt d'equilibri i el lloc que li pertocava en la nova configuració del món després de les revolucions liberals i de la liquidació de l'antic règim. El procés de reajustament no fou certament una feina fàcil, rodà de manera desigual segons

els països i es posaren en joc factors i interessos de notori antagonisme. D'altra banda, i com era de preveure, sorgiren partidaris d'un tancament essencialista a tota ultrança i, per un costat, es presentaren projectes que assajaren d'harmonitzar l'Església amb les idees liberals. Potser no sigui sobrer de recordar una experiència primerenca dins de l'Església francesa: la de la Felicité de Lamennais i els seus seguidors que, el 1831, fundaren «L'Avenir», una publicació que s'editava sota el lema «Déu i la llibertat» i que cal considerar com a paradigma del liberalisme catòlic. Aquest moviment, tolerat durant els pontificats de Lleó XII i de Pius VIII, topà frontalment amb Gregori XVI que el desqualificà el 1832. Per acabar-ho d'adobar, les revolucions de 1848 empitjoraren el panorama i, a Itàlia, enfrontaren els interessos temporals del papat i els de la unificació italiana. El llarg pontificat de Pius IX (1846-1878) exemplifica bé les giragonses d'uns anys molt crítics i la recerca d'equilibri per part de l'Església. Pius IX obrí el seu pontificat amb tarannà de tolerància i moderadament obert a la reforma dels Estats Pontificis, però canvià radicalment després de la sotraguejada experiència de 1848. Publicà llavors l'encíclica *Quanta cura* i el famós «Syllabus» d'errors (1864) on condemnava enèrgicament el liberalisme. Finalment, convocà el primer Concili del Vaticà (1869-1870) que afirmà la infal·libilitat del Papa i que acabà precipitadament pocs dies abans de la capitulació de Civitavecchia. L'any següent Roma es convertí en la capital d'Itàlia unificada i

els papes successius, fins al pacte de Letrà de 1929, preferien constituir-se com a presoners en el Vaticà.

El debat que es vivia en el moll de l'os de l'Església Catòlica fou especialment virulent a l'interior de l'Església Catalana entre 1881 i 1888. Aquest és el tema que realment ens ocupa i que ha estat minuciosament estudiat en el vast volum de Joan Bonet i de Casimir Martí *L'integrisme a Catalunya*. El punt de partida s'ha de rastrejar en les simpaties polítiques majoritàries del clergat espanyol i català, i aquí s'acostuma citar el comunicat de Mariano Rampolla, conseller de la nunciatura a Madrid, al secretari d'estat del Vaticà, Giovanni Simeoni, el 15 de febrer de 1877. L'informe explica que la major part de l'episcopat i del clergat espanyols estan adherits a la causa carlina i en constitueixen la seva força principal. El carlisme, doncs, fou la pedrera de l'ultramontanisme espanyol i la via normal d'accés cap a l'integrisme religiós que, per definir-lo amb dos mots, suposava la incompatibilitat absoluta de la fe catòlica i la pràctica del liberalisme. Com ja s'ha dit, el sacerdot sabadellenc Fèlix Sardà i Salvany n'esdevingué un entusiasta teoritzador i l'animador de més empenta. Havia fundat, el 1871, la «Revista Popular» i la convertí en un dels eixos més dinàmics de l'integrisme. L'altre portaveu a Catalunya era el diari «El Correo Catalán».

El paper de l'episcopat català

El primer brot de polèmica es produí el 1881 amb motiu del projecte de la «Unión Católica» que, a

grans trets, volia emprendre, a Espanya, una iniciativa similar a la que havia estat impulsada, a França, per Mons. Carles Emili Freppel en el sentit de reclamar la unió dels catòlics per damunt de les bandositats polítiques i de defensar només els interessos religiosos. La plana major del sector integrista va interpretar que «Unión Católica» era una jugada per fusionar catòlics i liberals i s'hi oposà, des de bon començament. En canvi, «La Veu del Montserrat» a favor de la «Unión Católica» consistia senzillament a posar-se al costat de la jerarquia perquè els bisbes havien donat el vist i plau al projecte.

Aquest fou, d'altra banda, un dels constants eixos de fricció entre els integristes i els conciliadors, entre els intransigents i els mestissos o, si ho voleu, entre «La Veu del Montserrat» i la «Revista Popular». L'integrisme espanyol —els Necedal i la publicació «El Siglo Futuro»— s'havien acostumat a tirar pel dret, a entendre's amb la nunciatura i amb el Vaticà i a bandejar, si calia, l'episcopat. L'estratègia es pot seguir, el mateix any 1881, en un projecte de peregrinació a Roma en desgreuge per les irreverències de què havia estat objecte el cadàver de Pius IX quan era traslladat des del Vaticà a la basílica de Sant Llorenç «extra muros». La peregrinació havia estat aprovada i fins esperonada des del Vaticà però topà amb la reticència episcopal catalana, sobretot en un punt cabdal: qui l'organitzava i dirigia, la peregrinació? Els integristes ja s'havien posat en moviment i pretenien copar-la. El document de l'episcopat català, falcat d'immediat per altres

bisbes espanyols, deixava molt clar que no podien renunciar a la seva responsabilitat —i així ho volia Lleó XIII, segons afirmaven— de ser guies efectius de la peregrinació i no simples comparses nominals. Un dels bastions de l'estratègia que reclamava el paper dirigent dels bisbes fou Benet Vilamitjana, arquebisbe de Tarragona i, la veritat, és que, després d'intenses polèmiques, la peregrinació conjunta acabà frustrada i de Roma arribà el vist i plau per a peregrinacions diocesanes i conduïdes, cadascuna, pel seu pastor respectiu.

Aquesta divergència entre l'episcopat català i l'integrisme continuà tot seguit: en el pols de la peregrinació de desgreuge a Pius IX, el combat s'havia decantat a favor de la crossepiscopal, però molt poc temps després, l'octubre de 1882, en la gran concentració a «Sant Francesc s'hi moria» la victòria fou per a l'estratègia integrista. Es celebraven els setcents anys del naixement de Sant Francesc d'Assís i, tot i les precaucions dels bisbes, no es va poder impedir que l'organització integrista acabés imposant els seus criteris i principis. N'hi ha prou, per argumentar-ho, amb l'informe de Benet Vilamitjana al Nucli Rampolla, el 2 de març de 1883: «En octubre tuvo lugar la peregrinación franciscana a un santuario no muy distante de Vich. Todos los prelados de la provincia la recomendamos y asistieron personalmente los de Barcelona y Vich. Y al último se debió que fuera numerosísima, porqué invitó a los párrocos de la comarca a que asistieron oficial y solemnemente. Sin em-

bargo, los intransigentes tomaron sus medidas, anularon a los Obispos hasta el punto de impedirles hablar, como querían, cantando desafortunadamente. El día que quiera sabrá el nombre de un sacerdote que se gloriaba de esta hazaña» (p. 136). Era, senzillament, una qüestió d'estratègia i una ferma voluntat de tirar endavant amb l'essencialitat carlina i integrista. El romiatge a «Sant Francesc s'hi moria», al qual assistiren prop de quaranta-mil persones, fou, en el fons, una resposta contundent a l'homenatge estatal que es preparava amb motiu d'un altre centenari, el de Santa Teresa, en el qual es veia la conxorxa collaboracionista entre el catolicisme mestís i alguns sectors vinculats, de prop o de lluny, amb el liberalisme. El 17 d'agost de 1882, Lluís Maria de Llauder publicava a «El Correo Catalán» un article de combat amb el títol *La masoneria ante el centenario de Santa Teresa*.

Sardà i Salvany, «*El liberalismo es pecado*»

Just a l'eix d'aquest debat, fet de polèmiques desmesurades i de centenars de papers, Fèlix Sardà i Salvany preparà la seva obra més combativa i contundent, el llibre *El liberalismo es pecado* que ja era escrit el mes de març de 1882. L'obra, però, trobà nombroses dificultats de censura i no sortí, en forma de llibre, fins dos anys més tard, el 1884. Un paquet important de l'estudi de Joan Bonet i de Casimir Martí s'adreça a seguir-ne les giragonses, les aventures i les polèmiques que el llibre provocà. Un conjunt de sinuositats que és impos-

sible de detallar en una ressenya, però que, a grans trets, es poden descabdellar parlant de la publicació parcial del volum, el 1883 (a «El Semanario de Tortosa», «La Revista Popular» i «El Siglo Futuro»), de les polèmiques entre els sectors més oberts (l'escolapi Eduard Llanas, l'eclésiàstic Ildefons Gatell i Joaquim Rubió i Ors) i els portaveus de l'integrisme: Llauder i el mateix Sardà i Salvany. També l'aparició d'una nova publicació (primer amb el nom de «La Ilustración Católica» i després com a «El Criterio Católico») que volia ser portaveu del sector consiliador i la contundent resposta del canonge vigatà Celestino de Pazos, *Proceso a l'integrismo* (1885).

Tot plegat i en forma de denúncia féu arribar la polèmica a Roma, on la Sagrada Congregació de l'Index examinà atentament tots dos llibres: el de Sardà i Salvany i el de Celestino de Pazos. Amb data del 10 de gener de 1887, el secretari de la Congregació de l'Index, Fra Jeroni Pius Saccheri, signà un ofici adreçat al bisbe de Barcelona que elogiava *El liberalismo es pecado* («perquè amb arguments sòlids, exposats amb ordre i claredat, proposa i defensa la sana doctrina en la matèria tractada, sense ofendre ningú.») (p. 453). El mateix ofici, en canvi, s'oposava a l'opusclet de Celestino de Pazos («perquè en algun punt necessita ser corregit, i, a més a més, no es pot aprovar la manera injuriosa de parlar a la qual l'autor recorre, més contra la persona del Sr. Sardà que contra els errors pressumptes de l'opusclet d'aquell escriptor.») (p. 453-454).

L'ofici de la Sagrada Congregació de l'Index suposava una gran victò-

ria de l'integrisme, que no trigà gaire a ser contrarrestada pel sector més tolerant del clergat català. Ho féu, aprofitant que a Roma no es va veure de bon ull l'enorme capitalització del contingut de l'ofici signat per Fra Jeroni Pius Saccheri. Eduard Llanas redactà, amb el vist i plau del bisbe Morgades, un memorial titulat *Exposición a SS León XIII acerca de la actual crisis religiosa*, signat genèricament *Varios católicos españoles*, on presentava les tesis de Sardà i Salvany com a contràries a les encícliques *Cum multa* (1882) i *Immortale Dei* (1885). El memorial d'Eduard Llanas originà un segon ofici de la Sagrada Congregació de l'Index, datat el 29 d'agost de 1887, que puntualitzava les lloances de l'anterior sobre l'obra de Sardà i Salvany. Tot i el to curialiesc del segon ofici, sembla evident que fou una càrrega de profunditat contra l'integrisme, que d'altra banda, coincidí amb les primeres friccions internes del partit carlí i amb l'escissió entre carlins i integristes.

L'obra de Joan Bonet i de Casimir Martí és senzillament imprescindible i la mena d'estudi dels que queden com a referència cabdal per entendre una determinada època. Abans de les conclusions, però, l'obra es clou amb un darrer capítol dedicat a *El catalanisme catòlic, alternativa a l'integrisme* que és molt sintètic i, a parer meu, fluïxeja en relació amb tot el paquet anterior. Ara bé, el volum sobre l'integrisme, cal remarcar-hi, és ja un capítol definitiu de la història de l'Església Catalana en el darrer terç del XIX. Un capítol, però, que s'ha de contrabalan-

çar amb un estudi que tingui les mateixes característiques i que s'adreci al catalanisme catòlic. Vull dir que sigui tan minuciós com aquest i que vagi a fons en l'opció regionalista d'un dels sectors anomenats mestissos. Un estudi que remarqui, que al mateix any 1881, quan començà el sarau de les polèmiques integristes, es celebrava, encara, el Mil·lenari de Montserrat. O que el 1886, mentre es vivia intensament el debat sobre *El liberalismo es pecado*, Verdaguer acabava de publicar *Canigó* i Collell, amb motiu de la inauguració de la restauració de Ripoll, escrivia, a «La Veu del Montserrat», que les runes que es restauraven eren el primer monument de la nació catalana, «el sagrat bressol de la nostra independència (...) L'obra que anem a començar (...) serà com el monument de la nova reconquesta de la pàtria catalana»⁸. Per dir-ho només amb dos mots: el volum de Joan Bonet i de Casimir Martí és tan bo que trobo imprescindible la seva continuació. No pas en el temps, diria, sinó en aquesta forma contrabalançada de contemplar, ahora, tots dos aspectes: el debat religiós i l'opció patriòtica.

Isidor Cònsul

Notes

1. Jaume Vicens Vives, *Notícia de Catalunya*. Edicions Destino. Barcelona, 1969 (p. 100).

2. Bona part d'aquesta renovació religiosa, paral·lela a la nova empenta jeràrquica, tingué el seu eix en el llarg pontificat de Pius IX (1846-1878). Cal recordar